

HENK VREEKAMP

*De tovenaar
en de
dominee*

OVER DE VERSCHIJNING
VAN GOD

BOEKENCENTRUM

Aan mijn zusters en broers

De tovenaar en de dominee

Over de verschijning van God

Henk Vreekamp

Uitgeverij Boekencentrum, Zoetermeer

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Ontwerp omslag: Studio Jan de Boer
Foto auteur: Melinda-lou van der Linden

ISBN 978 90 239 2443 2
NUR 708, 694

© 2010 Henk Vreekamp, www.vreekamp.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Dit boek	7
Leeswijzer	10

DEEL I Verschijning van God 11

1	Zieneres in Dubridun	13
2	Hoe God verscheen in Jorwerd	18
3	Verdwijning bij een bed violen	26
4	Het dorp	36
5	Tovenaar op de Veenwal	42
6	Tovenaarszoon aan de Weldam	67
7	Dominee in de Dorpskerk	87
8	Het toverboek van Jochum Bos	104
9	De toverstaf van Gerardus Kuypers	117
10	De Joodse dominee	126
11	Dominee op de Eshof	133

DEEL II Verschijning voor God 153

12	Aan de voet van de toren	155
13	Van het graf tot de wieg	168
14	Houdt dan de lofzang gaande	180
15	Van tien naar zeven	188
16	Waar is de voorlezer gebleven?	200
17	Profetie van de week	211
18	Zingend geloven	218
19	De verleiding	237

- 20 Een Joodse uitvinding? 243
- 21 Niet als de heidenen 250
- 22 De verdwijning van God 258

Bronwoorden 274

Bronboeken 293

Ten slotte 318

Bronplekken (binnenzijde omslag)

Dit boek

Op een wolkeloze maandagochtend in april – de oorlog was bijna vijf jaar voorbij – liep hij samen met twee neefjes over het Kerkepad naar de Dorpsstraat. Zijn eerste schooldag was aangebroken. Die dag begon het grote leren, het lokkend avontuur dat een nieuwsgierig kind in opwinding brengt. En opgewonden was hij. Eindelijk was het zover.

Wat hij die eerste dag op school niet beseftte, was dat het leven van het platteland hem nu werd afgenomen. Niet de ploeg in de akker maar de pen op papier zou voortaan het leven richting geven. Zo'n oversteek kon natuurlijk niet zonder gevolgen blijven.

Ruim veertig jaar later was het zover. Het verdrongen verleden diende zich aan, onweerstaanbaar. Hij was nu ver genoeg van huis geraakt. Terugkeren moest hij. Om verslag uit te brengen, te vertellen over vreemde landen en verre tijden. Het is vanouds een heilige roeping dat de mens die eropuit mag trekken, terugkeert naar huis met een zegen uit den vreemde.

Bijna thuisgekomen, zag hij zichzelf plotseling op de oever van een brede beek staan. Aan de overkant wenkte de eenmaal verlaten wereld. Hij zag mensen wandelen. Kinderen speelden. Koeien hoorde hij loeien. De kerkklok sloeg een heel uur. Maar bij elkaar komen konden ze niet. Het water was te diep. Het langdurige leren had tussen de wereld van vroeger en die van nu een bedding geslepen die vol wildstromend water was gelopen. Waar hij ook keek, nergens een brug. Het bange vermoeden begon hem te bekruipe dat de levensreis vergeefs was geweest. De verre verhalen konden niet naar huis komen. Op het allerlaatst zouden ze onverteld blijven. Daar stond hij.

Tot hij omhoog keek naar de met witte wolken beschilderde blauwe lucht. De hemel. De hemel was de brug. Langs het hemelgewelf zouden de verhalen naar huis kunnen komen.

Toen moest hij – onverwacht – denken aan een plek in Amsterdam waar hij ooit lang had gestaan. In het Wertheimpark. Bij het Auschwitz-monument. Hij herinnerde zich de toelichting van de maker van het monument, Jan Wolkers:

Een gedenkteken maken op de plaats waar de urn met as van de slachtoffers uit het concentratiekamp Auschwitz in de Nederlandse aarde rust, lijkt een onmogelijke taak. Hoe kan je een vorm vinden om een misdaad te gedenken waarvan je het gevoel hebt dat die nog niet uitgewist zal zijn als onze planeet over twee of tweeduizend eeuwen in het heelal zal zijn opgelost.

Tot barstens toe kan je je hersens afpijnigen of er een beeld wil opdoemen dat die schande en dat leed bij benadering zou kunnen weergeven. Je kijkt naar de hemel en je begrijpt niet dat dat blauwe uitspannel boven die ontzetting heeft gestaan, even onaangedaan en vredig als boven een wei met bloemen.

En in een visioen van rechtvaardigheid zie je de blauwe lucht boven je vol barsten trekken, alsof de verschrikking die daar op aarde onder haar heeft plaatsgehad voorgoed de eeuwigheid geschonden heeft.

Zo ben ik op het idee gekomen om gebroken spiegels op dat kleine stukje aarde boven die urn met as neer te leggen. Voorgoed kan op deze plaats de hemel niet meer ongeschonden weerspiegeld worden.

Ook de ongerepte blauwe lucht bleek geen brug te zijn. Voorgoed geschonden was de hemel.

Daar stond hij.

Toen begon hij vanaf de oever te roepen, over het water heen.

Hoor, ik moet iets vertellen.

Waarover? Waarover wil je ons vertellen?

Over een tovenaer en een dominee.

Hoe die twee...

We komen je halen.

Hoe dan?

Met een boot, onze veerboot.

We zullen je overzetten. Met bagage en al.

En als je dat wilt, brengen we je ook weer terug.

Leeswijzer

Dit boek heeft *hoofdstukken*, is gebonden in een *rug* maar kent geen *voetnoten*. Een verhaal wordt verteld. Dat moet je niet onderbreken. Aan het eind van het verhaal vindt de leergierige lezer drie bronnen. Eerst een verklaring van de belangrijkste *bronwoorden* die in het boek zijn aangeboord.

Dan volgt een lijst van *bronboeken* die verraden waar de schrijver het allemaal vandaan heeft.

Ten slotte is er een kaart van het dorp van de tovenaer en de dominee met de *bronplekken* die in het boek ter sprake komen.

DEEL I
Verschijning van God

*Uit Sion, de volkomenheid der schoonheid,
verschijnt God blinkende.*

Psalm 50:2

1 Zieneres in Dubridun

Op een lichtbewolkte lentedag in slaap gevallen onder een jeneverbes, wandel ik in mijn droom door een woestijn. Blootsvoets zwalkend door de zandzee, herken ik gaandeweg de contouren van het Kootwijkerzand. Plots stuit ik op een metalen kijkdoos op een paal. Nieuwsgierig kom ik dichterbij. Door de kijkgaten speurend, krijg ik een diapresentatie te zien die de omgeving in kaart brengt. Ter plekke blijkt de woestijn onder haar dekmantel een compleet dorp te verbergen. Ik ben gearriveerd bij het oude Dubridun.

Al dromend heb ik *Midgaard* bereikt, de gaarde in het midden van onze aarde, de centrale hof van de wereld. Hier is het begin van alle wegen die voeren naar het zuiden, het oosten, het westen en zelfs het noorden. En naar alle hoogten en diepten natuurlijk.

In *Midgaard* woont de mens, stammend van het eerste paar, Ask en Embla. Ooit werden de twee door goden gevonden als aangespoeld hout op een leeg strand. Deze goden – Odin, Hoenir en Lodur, ter plekke verschenen als een drie-eenheid – schonken de mens adem, inzicht en warmte.

Rondom is tot in de wijde omgeving de aarde woest en leeg. Dikke duisternis heeft zich breed gespreid over onbebouwde landouwen. Een hand voor de ogen is nauwelijks te zien. Voeten blijven al helemaal onzichtbaar. Wie zal in dit verwarrende landschap de dolende mens een weg wijzen? Wie zal in dit verlaten land het mensenkind in donker een lamp voor de voet en een licht over het pad bieden?

Ten zuiden van *Midgaard* ligt *Muspelheim*. Daar is het onmetelijke oord van helle hitte en venijnig vuur.

In het oosten treffen we *Jötunheim*. Hier ligt het land van de rijzige reuzen en de tanige trollen.

In het westen bevindt zich *Vanaheim*. Dit is het woongebied van de Wanen, de geduchte goden en godinnen te land en ter zee, onder wie de oeroude Njord met zijn verliefde zoon Freyr en zijn verleidelijke dochter Freyja.

In het noorden is het land *Niflheim* gelegen. Dat is het grootse gebied van eeuwig ijs en altijddurende koude.

Boven *Midgaard* strekt zich *Ljossalheim* uit. Hooggelegen is deze streek van de lichte elven en andere geesten van de lucht.

Nog hoger welft zich *Asgaard*. Daar is de gaarde van de Asen, de hoge goden in de lucht. De verheven Odin (door de mensen ook Wodan genoemd) en zijn spontane zoon Thor (ook wel Donar geheten) wonen daar, samen met vele andere goden en godinnen.

Beneden *Midgaard* wordt *Svartalfheim* gevonden. Hier wonen de zwarte elven met de steengeesten en – niet te vergeten – de dwergen. Daaronder is het gebied van *Helheim* of (*Nifl*)*hel*. Dat is de onderwereld van Hel, de godin van de bittere dood.

Al deze werelden – negen in getal – zijn onopgeefbaar met elkaar verbonden in de *Yggdrasil*, de wereldboom, de standvastige steunpilaar van het heilig heelal. Boodschapper tussen de werelden van hoog en laag is de eekhoorn Ratatoskr, die er niet voor terugdeinst de bestaande spanning tussen boven en beneden nog wat op te voeren.

Dáár, recht voor me, in allerprilste schemering, een gedaante. De gestalte van een jonge vrouw. De nabijheid van warm bloed. Even laat zij zich zien, als in een oogwenk. Maar haar wenk is voldoende. Onrust zal de nieuwe dag kleuren.

Dan maakt de gestalte van een andere vrouw zich los uit het schemerdonker. Nauwelijks zichtbaar, in zwart gehuld, breekt ze nagenoeg onhoorbaar de stilte met een ragfijne fluistering. ‘Zie’, zegt ze. En ik kijk. Hier een aangespoeld stuk hout op het strand van de dageraad. Daar een brandend hout op tijd uit het vuur gerukt. Ginds een boom des levens in de schemering van een beloftevolle dag. De zieneres, ouder en wijzer dan de goden, wenkt. De zieneres van *Dubridun*.

Zij brengt me bij de priester van het dorp. Hij is bezig het lot te werpen. De wil van de goden voorspelt hij aan de vlucht en het gezang van de vogels en aan het hinniken en briesen van de heilige schimmels. Een

echte *sjamaan* is hij, de priester. Nachtelijke reizen maakt hij. Verre tochten naar de hemel kent hij, daarbij opstijgend langs de *Yggdrasil*. De verborgen betekenis van de heilige Tekst, om die ontdekking gaat het. Het mysterie van het heilige Boek bekendmaken aan de mensen, dat is zijn roeping. En ze hebben er oren naar, die mensen. Een leven lang blijven ze hun oren spitsen. Inwijding in het hemelse mysterie, daarnaar verlangen ze vurig op aarde.

Juist wanneer de priester het Boek behoedzaam opent en ik over zijn linkerschouder probeer mee te lezen, maakt een rommelend geluid me wakker. Aan de horizon is de oude Thor verschenen. Grimmig en grommend komt hij dichterbij, de dondergod. Onweer ophanden. Langs zwarte luchten daalt hij zigzaggend neer. Bliksem alom in het zwerk.

De droomtijd is voorbij. Naast de jeneverbes sta ik, op voeten van het heden. Slaperig kijk ik uit over de vlakte van het Kootwijkerzand. De droom heeft een lang sluimerende nieuwsgierigheid klaarwakker geroepen. Alles wil ik nu weten over de geschiedenis van het verdwenen dorp.

Ooit was *Dubridun* gesticht, hoog en droog, aan de oever van een bescheiden meer. Voor land, dier en mens was voldoende water voorhanden. Niets of niemand hoefde van dorst om te komen. Het was in de dagen dat de woestijn een waterrijke oase bood.

Toen begon over het land dodelijke droogte te vallen. De dorpelingen verdwenen om nooit terug te keren. Al duizend jaar is *Dubridun* niet meer bewoond. Toch weten we veel van dit dorp dankzij de archeologische arbeid van de Amsterdamse professor Heidinga en zijn studenten. Maar twee cruciale dingen weten we nog steeds niet. Waar begroeven de dorpelingen hun doden? En waar was hun heilige plek? Heiligdom noch begraafplaats zijn tot nu toe gevonden.

De bewoners verschenen rond het midden van de achtste eeuw. Vanwege de droogte verdwenen ze uit *Dubridun* rond het jaar duizend. En juist in de tijd tussen hun komen en hun gaan begon het christelijk geloof de Veluwe te veroveren. Waren de bewoners van het dorp al bekeerd of leefden zij nog altijd als ongedoopte heidenen?

Niemand die het weet. Heidinga neemt aan dat het dorp rond 800, zeker in naam, christelijk zal zijn geweest. Maar het zand heeft tekst noch teken bewaard. Enkel een munt, met daarop de afbeeldingen van – naar men aanneemt – Petrus en Paulus. Maar het kan net zo goed een verdwaald muntstuk zijn. De verlaten vlakte blijft het mysterie behoedzaam herbergen.

Uit Jorwerd is volgens Geert Mak God verdwenen. Op de Veluwe is God naar het schijnt nog volop aanwezig. Vraag je naar een dichtbevolkt geloofsgebied in ons land, dan valt al snel de naam van dit ‘wilt en bijster’ land. Wanneer verscheen God hier?

God betrad de Veluwe in de loop van de achtste eeuw van onze jaartelling, zeggen kerkelijke kronieken. Hij arriveerde in zijn dienaren Lebuinus, Liudger en anderen. En daarvóór? Daarvoor was God hier nog niet verschenen, zeggen die dienaren. Volgens de oude berijming van Psalm 67 waren mijn Veluwse voorouders blinde heidenen, van God gescheiden. En rond Kerst zongen we met Simeon over een noodzakelijke verlichting van ‘het blind gezicht van ’t heidendom’.

De woorden over de blinde heiden raken me onrustig diep. Ik moet dan altijd denken aan de Friese koning Radboud die zijn voet terugtrok uit het water waarin hij gedoopt zou worden. Als hij te horen heeft gekregen dat zijn heidense voorouders naar de hel zijn verwezen, geeft hij te kennen zonder hen niet naar de hemel te willen. ‘Liever met mijn voorouders in het vuur, dan in de hemel met vreemden’, moet hij gezegd hebben. Toekomst zonder het eigen verleden, dat gaat dus niet.

Ik kan Radboud goed volgen. Waarom zou ik de oude en vertrouwde goden van mijn voorouders inwisselen voor een nieuwe, volslagen onbekende god? En waarom zou ik tot in eeuwigheid van mijn familie gescheiden zijn door de kloof tussen hemel en hel? Er is tenslotte ook nog zoiets als solidariteit met je voorgeslacht.

Als ik na de droom nog nastruin over de zandvlakte boven het verborgen *Dubridun*, hoor ik de noordenwind de uitdagende vraag fluisteren. De goden van weleer – Wodan, Thor en Freyja, die nog elke

woensdag, donderdag en vrijdag in herinnering worden geroepen – waar zijn zij gebleven? En die verre en vreemde God van Israël, over wie de zendelingen spraken als groot nieuws, hoe is Hij verschenen in deze verlaten woestijnen?

In een wenk moet Hij zijn verschenen. Een oogwenk. Goed en wel verschenen, en verdwenen alweer. Liet Hij voetsporen na? In dat geval moet je er heel snel bij zijn. De wind verwaait binnen enkele ademtochten alle sporen in het zand. ‘Uw weg was in de zee, en Uw pad in grote wateren, en Uw voetstappen werden niet bekend’, concludeert de dichter van Psalm 77. De mens heeft dus het nakijken. Als Mozes, die God zag in het voorbijgaan. Niet het gezicht van God maar enkel de rug kon hij zien.

God, wanneer Hij verschijnt op aarde, laat een spoor achter, een voetspoor. In de woestijn van *Dubridun* schreef Hij iets. Met eigen wijsvinger drukte Hij vier letters in de zandzachte aarde. Zijn handtekening. ‘Ik was hier’.

Komt als geroepen de dichter – Gerrit Achterberg – om de al bijna verwaaide letters behoedzaam over te zetten op de oever van het lege blad:

*Jezus schreef met Zijn vinger in het zand.
Hij bukte zich en schreef in 't zand, wij weten
niet wat Hij schreef, Hij was het zelf vergeten,
verzonken in de woorden van Zijn hand.*